

La crisi ecològica global, l'educació ambiental i l'anhel de reconnectar espiritualment amb la Natura

Josep M. Mallarach i Carrera

Doctor i màster en ciències ambientals i llicenciat en ciències geològiques.

Introducció

En l'article sobre la crisi ecològica publicat ja en aquesta revista,¹ intentàvem caracteritzar-ne els principals trets físics i mostrar la responsabilitat que tenim a escala espanyola i catalana, alhora que també reflexionàvem sobre les seves causes i apuntàvem algunes respostes significatives que s'han donat en l'àmbit de l'acció i del pensament. Vuit anys més tard, quan se'ns va demanar aquesta col·laboració, vàrem creure que no era suficient actualitzar la diagnosi de l'article anterior a partir de les dades més fiables de què disposem; sinó que havíem d'apuntar una de les reaccions més significatives que es detecten a Europa: l'anhel de tornar a connectar espiritualment amb la Natura.

En descriure la crisi ecològica global, dèiem que es caracteritza per un conjunt de processos de creixement exponencial, que interactuen entre si de maneres extraordinàriament complexes i difícilment predictibles, amb sinergies que produeixen efectes d'abast planetari, molts d'ells acumulatius i irreversibles. I ara afegim que l'augment exponencial dels deserts, de l'erosió i degradació dels millors sòls agraris, de la destrucció de jungles tropicals, de la sobre-

1. *La crisi ecològica global al llindar del segle XXI: Fets, catarsis i testimonis*. «QVC» núm. 226.

explotació de les pesqueres oceàniques, de l'anihilació d'espècies, de les emissions contaminants, i tants d'altres... provoca uns efectes que ja desborden els sistemes d'autoregulació homeostàtica de l'atmosfera, la biosfera i la hidrosfera, que es mantenen en equilibri dinàmic dins d'uns llindars molt determinats, i que són els que mantenen les condicions físiques que fan possible aquest prodigi que és la vida en aquest Planeta.

És ben sabut que les tendències exponencials dins d'un àmbit finit no poden perdurar indefinidament; tard o d'hora topen contra els límits. Tot organisme vivent creix fins una dimensió òptima on atura el seu creixement, més enllà del qual, si seguís creixent, esdevindria un monstre. En contra d'aquesta evidència, el dogma del progrés materialista segueix defensant la creença del 'creixement sostingut'. Si hi ha evidències que els creixements ja desborden els sistemes de regulació planetària, perquè ens costa tant d'admetre-ho? Una raó és que tenim enormes dificultats de concebre els resultats de processos exponencials, més encara si, com s'esdevé a escala planetària. són diversos i interactuen entre si. Estem dins d'un paradigma sostingut per l'optimisme inherent al progrés tecnològic, i no ens adonem que els seus postulats són pregonament irrealistes, i que les solucions tecnocràtiques que popugna no fan més que agreujar la crisi. Aquestes limitacions expliquen en part perquè no hem estat capaços —col·lectivament parlant— de reaccionar d'una manera adequada a la gravetat de la situació.

Si en una cosa estem segurs d'haver millorat els darrers anys, és en el coneixement de la realitat física global. Ara sabem, millor que l'any 1992, quina és la magnitud de la crisi ecològica, és dir, en quin estat es troben els ecosistemes i quines són les tendències ambientals globals en les quals estem immersos. La crisi econòmica que el nostre país viu des de 2008 també ens ha ajudat a entendre que la crisi ecològica és part d'una crisi de més abast, sistèmica, que té dimensions socials, econòmiques, polítiques, antropològiques, filosòfiques i espirituals, i que per tant, pot ser explicada a tots aquests nivells. Al fons de tot, però, hi ha una determinada visió del món i de la realitat errònies. Una percepció d'una escissió pregonada entre la humanitat i la natura, que enfonsa les seves rels en l'antropocentrisme renaixentista, el raci-

La crisi ecològica és part d'una crisi de més abast, sistèmica, que té dimensions socials, econòmiques, polítiques, antropològiques, filosòfiques i espirituals, i que per tant, pot ser explicada a tots aquests nivells.

onalisme i el materialisme positivista que conformen el fonament ideològic del paradigma civilitzador que ara és en crisi. Per això, justament, és tan significatiu que als mateixos països on van sorgir aquestes ideologies ara broti l'anhel de redescobrir la dimensió sagrada de l'existència i el desig de reconnectar espiritualment amb la Natura.

La consciència de la crisi ecològica global el 1992

Si cal indicar un esdeveniment per significar el moment en què l'existència d'una crisi ecològica global va ser acceptada per la comunitat política i científica internacional, ens hem de referir a la Cimera de la Terra de 1992. Organitzada per l'ONU a Rio de Janeiro l'any 1992, amb participació de 178 estats, fou la més important de la història fins aleshores. Els seus resultats més destacats van ser la *Declaració de Rio, l'Aliança global per al medi ambient i el desenvolupament* —també anomenada Agenda 21—² i tres convenis, el *Conveni marc sobre el canvi climàtic*, el *Conveni sobre la diversitat biològica* i el *Conveni de lluita contra la desertificació*. En tots aquests documents s'alertava de la greu situació present i es proposava aturar, o si més no frenar (en el cas de la pèrdua de biodiversitat) les tendències insostenibles dominants per tal de poder aspirar a un futur millor per a la humanitat.³

2. Nacions Unides (1992), *L'aliança global per al Medi Ambient i el Desenvolupament. Guia a l'Agenda 21*. Traduït i publicat pel Departament de Medi Ambient de Catalunya.

3. UICN, PNUMA, WWF (1992), *Cuidem la terra. Una estratègia per viure de manera sostenible*. Versió catalana de la Generalitat de Catalunya.

En consonància amb els acords de la Cimera de Rio, entre 1992-2012 es va produir un notable desplaçament dels tractats internacionals ambientals. Tots ells han tingut negociacions difícils, una ratificació internacional lenta —amb una mitjana de deu anys— i un nivell d'aplicació generalment baix, per la senzilla raó que la majoria dels governs els consideren de baixa prioritat per diverses raons, entre les quals la resistència a perdre sobirania, la submissió a uns poders fàctics que els han reduït el marge de llibertat d'una manera ostentosa, i problemes d'equitat associats, que fan que uns estats hi guanyin mentre que uns altres hi perdin, necessàriament. Ara bé, si són tan poc efectius aquests tractats, perquè s'han seguit proposant i negociant? La resposta és simple: no s'han trobat alternatives millors per abordar els grans reptes ambientals globals. Les evidències científiques només convencen els científics i queden sepultades sota les allaus de notícies de totes menes i la omnipresent propaganda consumista. Des de diverses instàncies s'han fet moltes propostes, sovint amb tons admonitoris,⁴ però que no han estat capaces de ser traduïdes en polítiques globals.

A escala europea, el mateix 1992 s'aprova el 5è Programa de la Comunitat Europea: *Cap a un desenvolupament sostenible*. Es crea l'Agència Europea del Medi Ambient, s'elaboren reports anuals de l'estat del medi ambient a la Unió Europea, s'aproven diverses Directives relatives al medi ambient, s'impulsen estratègies ambicioses, com l'Estratègia europea per a la conservació de la biodiversitat i diverses mesures d'educació ambiental. Tot i que a la Unió Europea és on les polítiques ambientals han experimentat més avenços, han quedat curtes en aspectes d'equitat cabdals, com ara el deute ecològic, i alguna sembla trontollar. Malgrat que tots els Ministres de Medi Ambient s'havien compromès a aturar la pèrdua de biodiversitat l'any 2010, l'any abans es va palesar que el 65% dels hàbitats europeus es troben en mal estat de conservació i que ni tan sols se n'havia frenat la pèr-

4. Per exemple, Jeffrey D. Sachs (conseller especial de l'ONU en els Objectius de desenvolupament del mil·lenni) que va proposar uns nous Objectius de desenvolupament sostenible globals.

En els vint anys llargs transcorreguts des de la primera Cimera de la Terra, el coneixement de les tendències globals ha anat millorant substancialment, cosa que ha permès afinar els diagnòstics de què es disposava aleshores.

dua. Per això s'ha posposat el mateix objectiu per a l'any 2020.⁵

A Catalunya, la Generalitat va crear un Departament de Medi Ambient el 1991, que va fer desaparèixer vint anys més tard dins del Departament de Territori i Sostenibilitat. Durant aquest període, l'Estat i la Generalitat ha anat aplicant les directives ambientals europees amb retards i dificultats, alhora que acumulaven sancions. La Generalitat va intentar elaborar una estratègia de sostenibilitat (Agenda 21), però no ho van aconseguir fins al 2010 i ha tingut un grau d'aplicació força limitat. A data d'avui encara no ha estat capaç d'aprovar una estratègia per conservar la biodiversitat ni tan sols d'adequar el marc legal bàsic vinculat, que és completament obsolet.

Canvis globals insostenibles entre 1992 i 2012

En els vint anys llargs transcorreguts des de la primera Cimera de la Terra, el coneixement de les tendències globals ha anat millorant substancialment, cosa que ha permès afinar els diagnòstics de què es disposava aleshores. Les dues avaluacions globals més importants impulsades per l'ONU han estat *l'Avaluació dels ecosistemes del mil·lenni*, completada el 2005,⁶ i la del *Seguiment dels canvis ocorreguts entre Rio i Rio+20 (1992 i 2012)*⁷ han confirmat que la situació és més greu de la

5. *Progress towards the European 2010 biodiversity target — indicator fact sheets*. Compendium to Environmental European Agency Report No 4/2009.

6. UNEP (2003) *The Millennium Ecosystem Assessment*. <http://millenniumassessment.org/en/index.html>

7. UNEP(2012): *Keeping track of our changing environment. From Rio to Rio+20 (1992-2012)*.

que es pensava. D'aquesta darrera en podem remarcar els següents indicadors:⁸

- En aquests dos decennis, la població mundial ha augmentat un 26 % i ara ja som més de 7 miliards de persones. Ensenms, la proporció de població urbana ha augmentat un 45% i ara ja supera — per primera vegada a la història— la meitat de la humanitat. El nombre de megàpolis (ciutats de més de 10 milions d'habitants) ha augmentat un 110%, i n'apareix una de nova cada dos anys, i els habitants de barraques suburbials han augmentat en termes absoluts, fins superar els 830 milions de persones.
- Aquest augment de població, unit a l'augment de consum en una part de la humanitat explica que, en aquests vint anys, l'extracció de materials de construcció augmentava un 80% i l'extracció de minerals industrials ho feia un 60%. Alhora, el consum global de carn augmentava un 26%, i el de peix un 32%. Correlativament, han crescut un 13% les pesqueres exhaurides i un 33% les sobreexplotades.
- En aquest mateix període, l'erosió dels sòls del món ha augmentat un 5%; la superfície dels deserts ha crescut un 1% cada any i les tempestes de sorra i de pols han augmentat un 10%, motius pels quals la proporció de la superfície terrestre considerada vulnerable ha augmentat quasi el 50% des de 1992.
- En aquests 20 anys, l'emissió global de gasos d'efecte hivernacle ha crescut un 36% i l'augment d'anhidrid carbònic a l'atmosfera ha augmentat el 9 %. De resultes d'això, la temperatura mitjana global ha augmentat quasi mig grau centígrad, amb un rang que van des de 0,1° a fins a 3,2 °C (segons la latitud), i els 10 anys més calents mesurats han estat tots ells posteriors a 1998. Els casquets polars han reduït més d'un terç la superfície del màxim anual de gel, el nivell dels mars ha pujat uns 5 cm i l'acidesa de l'aigua oceànica ha augmentat 0,05 pH, cosa que

8. UNEP(2012): *Keeping track of our changing environment. From Rio to Rio+20 (1992-2012)*.

crea una greu amenaça per a la supervivència de molts d'ecosistemes, especialment els coral·lins i totes poblacions a ells associades, incloses les humanes, naturalment.

- La superfície mundial de boscos s'ha reduït en 300 milions d'hectàrees des de 1992 i es segueixen destruint grans extensions dels boscos tropicals, els més biodiversos del món. L'Índex Planeta Viu (que mesura la biodiversitat global a partir de 2.500 espècies vertebrades indicadores) ha decaïgut un 12 % en aquests 20 anys i s'estima que entre 20.000-300.000 espècies són anihilades cada any. A escala global es considera que es troben en perill o amenaçats d'extinció un 34 % de les espècies de peixos; un 40 % dels amfibis; un 20 % dels rèptils; un 25 % dels mamífers; un 10 % dels ocells. Si aquestes tendències segueixen, a finals d'aquest segle s'estima que s'hauran exterminat la meitat de totes les espècies del Planeta. Quins impactes pot tenir aquest holocaust unit al canvi climàtic i tots els altres fenòmens indicats abans en el funcionament dels grans processos ecològics que autoregulen la nostra llar planetària i la fan habitable? Ningú no ho sap, però el risc és obvi i segueix creixent.

Ni que sigui lacònicament, cal fer esment a les causes polítiques i econòmiques d'aquesta crisi. La globalització accelerada del comerç causa una volatilitat i una vulnerabilitat cada vegada més grans a l'economia. El domini de l'economicisme, que ha engendrat una economia financera, especulativa i concentrada en poques mans, que destrueix l'economia real. La industrialització accelerada de l'agricultura i la ramaderia ha empobrit la diversitat agrària, ha fet perdre resiliència, seguretat i sobirania alimentària a la majoria de països. La subordinació accelerada dels poders polítics als poders fàctics, que operen a través a través de tecnòcrates, ha reduït l'exercici de la democràcia i la llibertat informativa. El desenvolupament de mecanismes de presa de decisió importants cada vegada més ambigus, llargs i complexos, dificulta la transparència, avaluar i retre comptes i facilita la corrupció i l'actuació impune dels grups d'interessos. I finalment, la proliferació de guerres pel control del recursos essencials (energètics,

Hem seguit avançant en una direcció que, amb paraules dels científics de primera fila que van subscriure l'Avís a la Humanitat de 1992, ens mena cap un planeta que pot esdevenir «incapaç de sostenir vida en la forma que avui coneixem».

miners, alimentaris i hídrics) unida a la proliferació d'armament nuclear en països insegurs augmenta els riscos i crea situacions d'injustícia i de vulnerabilitat cada vegada més greus i més complexes.

En resum, en termes absoluts i a escala global, des de la Cimera de la Terra de 1992 s'han constatat augments significatius de fam i de misèria, de genocidis, migracions i refugiats (per causa de guerres, fam, opressió política o canvis climàtics), de pèrdua de biodiversitat, de desertització, de desigualtats en la distribució dels béns materials —entre països i dins de la majoria de països— que han fet augmentar la polarització, les tensions, la fragilitat i la vulnerabilitat globals.⁹ Es a dir, hem seguit avançant en una direcció que, amb paraules dels científics de primera fila que van subscriure l'Avís a la Humanitat de 1992¹⁰ ens mena cap un planeta que pot esdevenir «incapaç de sostenir vida en la forma que avui coneixem». Les activitats humanitàries que duen a terme milers d'organitzacions de voluntaris i missioners dedicades a ajudar els més necessitats i desvalguts, tan heroïques com meritòries, han ajudat i han salvat milions de vides humanes, però no han pogut modificar les causes estructurals d'aquesta situació. Aquests fenòmens han fet augmentar els desastres naturals, les inversions en armament, les pulsions socials destructives i evasives a gran escala, i

9. El film *Sal de la Terra*, del fotògraf brasiler Sebastião Salgado, estrenat el 2014, ho documenta amb crua bellesa.

10. Signat per 1700 científics de primera fila, entre els quals s'hi comptava la pràctica totalitat de premis Nobel de ciències que vivien aleshores. <http://www.ucsusa.org/about/1992-world-scientists.html#.VaFR3rVGQg0>. *Warning to humanity*. Traducció catalana: Notícies de la ICHN, 24 (1999) i Cel Fosc: www.celfosc.org/cat/avis.html

les manifestacions artístiques destructives i apocalíptiques, especialment en la música, pintura i cinema.

El consens científic sobre el diagnòstic i el pronòstic de la crisi ecològica global, fet palès el 1992, s'ha ampliat i confirmat. Les tendències globals principals han seguit i segueixen essent negatives, és dir, segueixen progressant cap a escenaris d'alt risc, que apunten a probables desenllaços catastròfics. La percepció i la consciència que estem immersos en una crisi sistèmica, que el paradigma de la modernitat és en crisi, es generalitzen, malgrat la resistència que ofereix la propaganda del sistema. En contra de l'optimisme tecnocràtic, els líders més lúcids del món (religiosos, científics o polítics) afirmen que calen canvis radicals de valors, d'institucions i de formes de vida, si es volen revertir les tendències que menen al col·lapse ecològic —l'encíclica *Lloat sigueu*, apareguda mentre redactàvem aquest article, n'és un testimoni valent i eloqüent. En els països tecnològicament desenvolupats com el nostre, revertir tendències autodestructives demana impulsar els canvis profunds que són necessaris per viure millor, amb més justícia social, reduint el consum de recursos naturals, començant pels energètics.

Conversió a una ecologia integral

Els reptes de la sostenibilitat ecològica ens interpel·len a tots. Des de fa anys s'han multiplicat les respostes i els posicionaments de les organitzacions socials, acadèmiques, polítiques i també religioses. Per tal de donar resposta als enormes reptes descrits, els líders científics demanen un «canvi radical de valors»;¹¹ els líders polítics ens parlen de «canvis radicals en al manera que la natura és tractada a tots nivells de decisió»;¹² els filòsofs coincideixen amb els anteriors, però afe-

11. Com ara l'*Avís a la Humanitat* promogut per la Union of Concerned Scientists el 1992.

12. Millennium Ecosystem Assessment Board (2005) *Living Beyond Our Means: Natural Assets and Human Well-being*. UNEP.

Francesc té cura de remarcar que es tracta de la conversió a una «ecologia integral», que té dimensions econòmiques, polítiques, socials, a més d'ambientals.

geixen que és indispensable un «canvi de consciència»¹³ que fomenti «la reverència per la vida»; mentre que els líders religiosos insten a un «canvi interior del cor, que porti a un canvi d'estil de vida i a un canvi dels patrons insostenibles de consum i de producció»,¹⁴ és dir, «una conversió ecològica»¹⁵ dit d'altra manera, a impulsar una «revolució de l'altruisme».¹⁶

Tant Joan Pau II com Benet XVI varen esgrimir el concepte de «conversió ecològica», però va despertar poc interès i ha tingut escassa incidència fins avui. La recent encíclica que el Papa Francesc ha dedicat a la problemàtica ecològica podria canviar-ho, perquè atorga a la *conversió ecològica* un paper central, i el vincula a l'esperança que es poden revertir les tendències insostenibles globals. Francesc té cura de remarcar que es tracta de la conversió a una 'ecologia integral', que té dimensions econòmiques, polítiques, socials, a més d'ambientals, perquè considera que la justícia social i ambiental són indestruïbles. Per tal d'impulsar el canvi global necessari, fa una crida al canvi interior, i subratlla, entre altres coses, la necessitat de dedicar temps a 'contemplar la natura' i 'sentir-nos-hi units', i acaba amb una pregària amb la natura.

En tot cas, és innegable que existeix una ampla concordança sobre l'envergadura del que cal canviar. Res menys que els valors que

13. J. PIGEM (2011), *Entendre la natura. Fonaments d'una cultura de la sostenibilitat*. «Papers de Sostenibilitat», 17. Consell Assessor per el Desenvolupament Sostenible. Generalitat de Catalunya.

14. Declaració conjunta de Joan Pau II i el Patriarca Ecumènic Bartomeu — Roma i Venècia, 2002.

15. En diversos textos de Joan Pau II i Benet XVI i sobretot en l'ecíclica *Lloat sigueu* de l'actual Papa Francesc.

16. Per exemple Ricard MATTHIEU (2013), *Plaidoyer pour l'altruisme. La Force de la bienveillance*. Nil éditions.

han fonamentat un món que s'esfondra. Els interrogants sorgeixen a l'hora de valorar quina és la millor manera d'impulsar uns canvis tan profunds. Novament no hi ha una sola resposta vàlida. Si realment creiem que és això el que cal, tots els qui ens sentim interpel·lats hem d'assumir la nostra part de responsabilitat, i preguntar-nos què podem fer, o què podem millorar.

Reconnectar espiritualment amb la Natura

Els qui treballem en la conservació del patrimoni natural i l'educació ambiental fa anys que debatem què caldria fer per fomentar els canvis d'actitud profunds que s'han indicat, i en quina mesura ens plantejaments tècnics són útils, o no, per promoure els canvis socials indispensables per aturar la destrucció del nostres entorns, paisatges, ecosistemes... la nostra llar planetària. L'evidència que, malgrat els genocidis, la major part de la biodiversitat global encara es troba conservada en territoris de pobles indígenes —cap dels quals és materialista— i que les motivacions més fortes i duradores per conservar la natura al llarg de la història han estat vinculades al seu valor intrínsec, en darrera instància espiritual, i ho segueixen essent en molts països,¹⁷ ha qüestionat, des de fa alguns anys, els plantejaments científico-tècnics de les polítiques de conservació i ha reconegut, cada vegada més, la importància dels coneixements ecològics tradicionals, de la necessitat de respectar les cosmovisions ancestrals, i de qüestionar els límits inherents a la ciència moderna occidental i l'abús del científisme. En una paraula, els valors culturals i espirituals de la natura han tornat a aparèixer en el discurs conservacionista i ecologista occidental, després de mig segle d'haver-ne estat absents.¹⁸

17. Vegeu, per exemple: R. WILD, & C. T. McLEOD, (2008), *Sacred natural Sites. Guidelines for Protected Area Managers*. Best Practice Protected Area Guidelines Series N° 16. Gland, Suïça: IUCN. B. VERSCHUUREN, R. WILD, J. A. McNEELEY, & G. OVIEDO (2010), *Sacred Natural Sites. Conserving Nature and Culture*. IUCN. Earthscan. London & Washington DC.

18. Vegeu el capítol d'antecedents a J. M. MALLARACH, E. COMAS, i A. DE ARMAS

Els valors culturals i espirituals de la natura han tornat a aparèixer en el discurs conservacionista i ecologista occidental, després de mig segle d’haver-ne estat absents.

És cert que molts d’aquests aspectes es trobaven, més o menys implícits, en els propòsits i objectius de l’educació ambiental des de la Declaració de Tbilissi (1977),¹⁹ però si després de més de trenta anys de desenvolupament els seus efectes han estat menors dels esperats, escau examinar el perquè. Com en altres casos similars, hi ha diverses respostes vàlides. És innegable que cal més educació ambiental i que cal que arribi a sectors on no ha arribat encara. Però en relació amb els canvis profunds que caldria impulsar, cal demanar si això seria suficient, o si convé adoptar nous plantejaments. Creix el nombre dels qui creiem que els plantejaments racionalistes que l’educació ambiental ha fet servir són incapaços de promoure canvis d’estil de vida que vagin contracorrent en un entorn dominat per una propaganda consumista summament efectiva, per més irracional que sigui, a la qual s’hi destinen uns recursos immensos. Per múltiples raons, entre les quals destaca el fet que la majoria de las decisions que prenem a la nostra vida quotidiana no són racionals —estrictament parlant— sinó essencialment intuïtives o emocionals; els publicistes ho saben molt bé i la neurociència ho explica amb detall.

Els missatges de l’educació ambiental han de ser racionals, cert, però el seu llenguatge s’ha d’adreçar a totes les facultats humanes, sense oblidar les dimensions emocionals i supraracionals o espirituals. Si es vol dirigir a l’èsser humà integral ha d’emprar altres llenguatges

(2012), *El patrimonio inmaterial: valores culturales y espirituales. Manual para su incorporación en las áreas protegidas*. Serie de manuales EUROPARC-España. Editat per la Fundación Fernando González Bernáldez. Madrid. .

19. UNESCO & UNEP (1977) *Tbilissi Declaracion on Environmental Eduaction*. <http://www.gdrc.org/ucm/cc/tbilisi.html>

i altres mètodes, més diversos, integradors i existencials. Només si connecta amb els valors més profunds i s'alia amb emocions positives potents podrà catalitzar canvis en las rutines i inèrcies que ens atrapen.²⁰

Ni la situació ecològica global ni les tendències socials i materials que ens envolten ens permeten ser optimistes. Però l'esperança té arrels molt més pregones. La consciència de les causes que ens han dut a la crisi sistèmica actual creix i s'expandeix, mentre que el miratge de les solucions tècniques s'esvaeix. Durant els darrers anys ha sorgit una veritable munió d'organitzacions i de moviments que preconitzen una reconexió profunda amb la Natura, especialment en els països més secularitzats d'Europa i al continent americà. Propostes fetes des del respecte, el silenci, la calma, orientades a recuperar una relació sana, amorosa, contemplativa amb la natura. Propostes que integren la meditació, la contemplació i, de vegades, l'oració. En molts casos, laiques, en altres vinculades amb tradicions indígenes, o també amb la part més contemplativa de les grans religions del món. Molts dels ecologistes materialistes dels anys 1960-70 avui senten un gran interès per l'espiritualitat vinculada a la Natura. Alhora, es multipliquen els testimonis de les persones i les organitzacions que ens demostren que un canvi radical de l'estil de vida, més ètic, frugal, tranquil i saludable, ens fa la vida més harmònica i feliç. En són indicadors la revalorització d'antics espais naturals sants o sagrats, que veiem per tot Europa, el ressorgiment o la revitalització —contra tot pronòstic— de nombrosos pelegrinatges, la proliferació d'ofertes de cursos o estades de meditació i contemplació en espais naturals, la creació d'eremitoris en espais naturals protegits²¹. I en els àmbits urbans, la creació de jardins

20. Vegeu *The Promise of Sidney*, conclusions i recomanacions del darrer Congrés Mundial de Parcs de la UICN, dut a terme a Sidney l'octubre de 2014.

21. N. DUDLEY, L. HIGGINS-ZOGIB, & S. MANSOURIAN (2005), *Beyond Belief: Linking Faiths and Protected Areas to Support Biodiversity Conservation*. WWF, Equilibrium and the Alliance of Religions and Conservation. J. M. MALLARACH, & T. PAPPYANNIS (2010) *Sacred Natural Sites in technologically developed countries*. Reflexions from the Delos Initiative, in B. VER-SCHUUREN, R. WILD, J. MCNEELY & G. OVIEDO, Earthscan [editors], *Sacred Natural Sites: Conserving Nature and Culture*, London, Washington, D.C. ps. 198-208.

Humilment, després d'àrides marrades, hem tornat a descobrir que la Natura és mare amorosa, mestra sàvia i teofania transparent.

meditativus o contemplativus, o d'espais de silenci, que facilitin la concentració i la interiorització. Humilment, després d'àrides marrades, hem tornat a descobrir que la Natura és mare amorosa, mestra sàvia i teofania transparent.